

OPSCUDDING IN 1795

Baggerlieden bijna slaags met Leidse ambtenaren

Hier volgt het verslag van een geschil uit 1795 tussen de besturen van Alkemade en de stad Leiden, dat in die tijd veel beroering teweeg heeft gebracht in Roelofarendsveen.

Aan de hand van eeuwenlang bewaard gebleven gerechtelijke stukken over de arrestatie van de Veense baggerman Jacob de Jong en de notulen uit de vergadering van de municipaliteit (= de benaming van de gemeenteraad aan het einde van de 18^e eeuw) van Alkemade komen we niet alleen een verhaal van een bijzondere gebeurtenis uit het verleden te weten, maar wordt ons ook een kijkje gegund op de toen geldende bepalingen betreffende het baggeren, het baggerloodje, de vronwateren van de stad Leiden en de vronpalen, die de grenzen hiervan aangaven.

Stille wateren hebben diepe gronden

Een bekende spreuk die zeker van toepassing is op het dicht bij onze achterdeur gelegen Braassemermeer. Van welke windrichting uit of met welke weersgesteldheid wij bewonderend uitkijken over het Braassemermeer, het is en blijft onmogelijk om, zonder de archieven hier op na te slaan, te beseffen wat er zich in het verleden op en onder water heeft afgespeeld. En te weten hoe belangrijk dit meer is geweest voor de conjunctuur in Roelofarendsveen.

Wanneer wij ons in deze materie verdiepen, blijkt dat dit ontegenzeggelijk een plas water met een rijke geschiedenis is, wat ook zal blijken uit het onderstaande verhaal.

Het Braassemermeer is op natuurlijke wijze ontstaan. De ondergrond bestaat uit een laag veengrond. Men is deze laag in de loop der jaren op veel manieren te lijf gegaan, zowel handmatig met de baggerbeugel als machinaal met baggermachine en zandzuiger. Een eventuele drooglegging zou heden ten dage een bizar landschap tevoorschijn brengen.

De laatste aanslagen op de bodem van het Braassemermeer staan ons nog vers in het geheugen, als we denken aan de zandwinning uit het meer rond het jaar 1960 tot op een diepte van meer dan 30 meter. Rond 1990 werd dit gat volgestort met zogenaamd licht vervuild slib. Met deze laatste handeling waren de rollen omgekeerd. Werd in het verleden de burger bij foute handelingen door de overheid op de vingers getikt, nu moest de burger de overheid overtuigen van het feit dat deze stort een aanslag op het leefmilieu in de Braassem was. Overigens zonder succes, want de stort ging gewoon door.

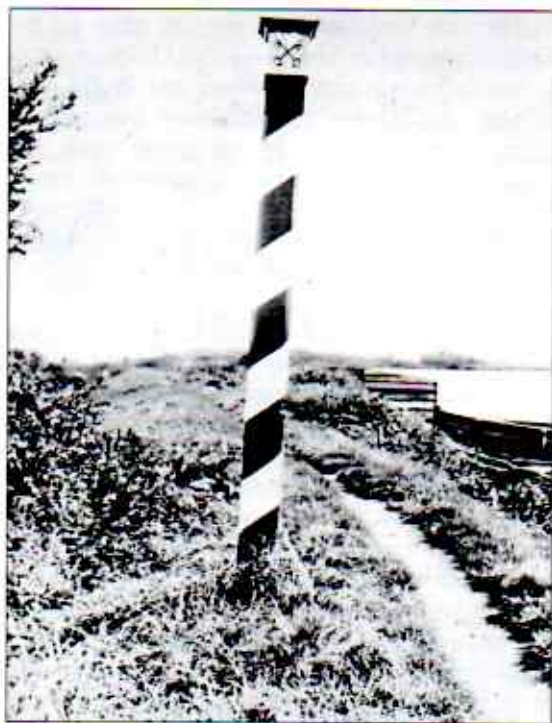
Bovengenoemde werkzaamheden in het verre en nabije verleden hebben naast deze verwoestingen onder water ook veel beroering teweeg gebracht op het gebied van Jurisdictie en Justitie. Concenten

(vergunningen) tussen vermeende eigenaren, belanghebbenden en uitvoerende partijen werden regelmatig herzien en aangepast, naar gelang van noodzaak.

Het Braassemermeer als Vroonwater van de stad Leiden

Zoals nog steeds het geval is, moest voor uitvoerende werken in de wateren in deze gemeente al vanaf de 13^e eeuw eerst toestemming verkregen worden van het in diezelfde eeuw gestichte Hoogheemraadschap van Rijnland.

In het geval van het Braassemermeer, waartoe wij ons beperken, blijft het niet alleen bij inmenging door het Hoogheemraadschap, ook de Graaf van Holland drukt zijn stempel op het gebeuren in dit waterrijke gebied. Hij verpacht de rechten van het water aan derden voor onder meer de visserij en de vogeljacht. Een water dat op deze manier onder het beheer van de "Edele Heren" valt, wordt aangeduid met de naam "Vroonwater". Naast andere poelen en wateren binnen de gemeente Alkemade behoort in die tijd ook het Braassemermeer tot het "Vroon" van de Burggraaf van Leiden.

Vroonpaal op de hoek nabij het Paddegat in de 18^e eeuw. Afdruk van een glasnegatief uit het regionaal archief te Leiden

De rechten op dit Vroonwater waren in het jaar 1433 door hertog Philips van Bourgondië in erfpacht gegeven aan de stad Leiden. De erfpachtcanon van 75 Wilhelmusschild wordt in 1583 door de stad Leiden afgekocht en hiermee wordt door deze stad het recht verkregen van het beheer over de Vroonwateren. Dit beheer wordt uitgeoefend door de Vroonmeester. Dat is eerst de poortmeester en later hoort het tot de taak van de presiderende burgemeester van Leiden.

De gevolgen van dit in 1583 verkregen recht blijken voor de bewoners in deze gebieden ook nadelige

kanten te hebben, iets waarmee in het jaar 1795 het Ambacht van Alkemade en Roelofarendsveen in het bijzonder in alle hevigheid te maken zal krijgen.

Baggeren

Het Braassemermeer met als bodembedekking een dik veenpakket heeft als het ware aan de wieg gestaan van de ontwikkeling van het tuinbouwbedrijf in deze streek. Al in de 16^e eeuw werd in Roelofarendsveen baggerspecie gebruikt om de aanwezige hout- en graslanden voor de tuinbouw geschikt te maken en te houden. Pachters van land waren contractueel verplicht om jaarlijks een bepaald aantal pramen bagger op het land uit te storten voor verbetering en bemesting van de teelakkers. Al in 1626 vragen schout en schepenen van Alkemade aan de Hoge Heemraden van Rijnland vergunning voor het baggeren in onder andere het Braassemermeer, wat in het rechtsgebied van het Hoogheemraadschap van Rijnland gelegen is. Met de verkregen baggervergunningen van het Hoogheemraadschap van Rijnland, die af en toe op kleine punten aangepast werden, konden de Veenders ongestoord jaar in jaar uit hun baggerwerkzaamheden uitoefenen.

Naarmate de tuinbouw groeide nam dit baggerwerk in omvang toe, zozeer zelfs dat door het veelvuldig gebruik van de sluis tussen het Braassemermeer en de Veense polder er verordeningen nodig waren om de waterhuishouding in de polder in de hand te houden. In de baggerperiode, de maanden oktober, november en december tussen zonsop- en -ondergang zorgden ongeveer tachtig baggerpramen voor veel waterinlaat. De capaciteit van de watermolens was daar bij windstil weer niet tegen opgewassen.

De grote ommekeer

Zoals eerder gezegd: het baggeren in het Braassemermeer ging jaren lang ongestoord door tot in 1795, het jaar waarin het dagelijkse leven in de gemeenschap van Roelofarendsveen op zijn kop werd gezet.

Het is vrijdag 13 november 1795, een dag als geen ander, als Jacob de Jong zich voor de tweede maal die dag op het Braassemermeer begeeft om voor zijn werkgever de Burger Hannis van Meenen, die eigenaar is van enkele akkers, de benodigde baggerspecie voor het invallen van de winter binnen te halen. Nauwelijks heeft hij zijn plek gevonden ter hoogte van het huis van de Burger Jan van Rhijn (nu Zuideinde 87-89) aan de westoever van de Braassem als bij zijn eerste inworp van de baggerbeugel om de hoek van het Paddegat een Leidsche Boeier (= type vaartuig) ten tonele verschijnt.

Jacob de Jong, die nog maar weinig of geen bagger aan boord heeft, wordt de pechvogel van het baggerseizoen in 1795. Aan boord van de boeier bevinden zich namelijk onder andere een Leidse Stadsbode bewapend met een Busch (= geweer), twee Leidse burgers gewapend met

Het model van de boeier waarmee Jacob de Jong in 1795 is afgevoerd. De boten werden gebouwd door zeilen- en scheepmaker Adrianus van Hoeken aan de Havenkade te Leiden

zijdegeweren (= een ander type geweer) en twee Gerechtsdienaren. Zij varen langs de praam van Jacob de Jong en deze wordt gesommeerd om terstond over te stappen op de boeier. Volgens de bewaard gebleven correspondentie heeft het maar weinig geschied of de geschiedenis van de gemeente Alkemade was verrijkt met: **"1795: Slag op het Westmeer tussen de Veen en Leiden"**.

De overige baggerlieden, voorwaar geen kleine jongens, die in de buurt aanwezig zijn en aanstalten maken om Jacob de Jong te ontzetten, worden echter door Jacob gemaand om te blijven waar ze zijn. Jacob moet onder in de boeier plaats nemen en wordt gevankelijk met praam en baggergereedschap naar Leiden afgevoerd en als gevangene opgesloten onder het *Huijs der Gemeente* aldaar.

Wat is een Stadsboeier?

Het is begrijpelijk dat lezers van dit verhaal zich weinig kunnen voorstellen als er staat dat Jacob de Jong zich niet meer naar boven mag begeven als gevangene aan boord van een Leidse Stadsboeier anno 18^e eeuw. Gelukkig zijn er allerlei uitvoeringen van boeiers uit verschillende streken van Nederland op gravures en prenten terug te vinden. Bovendien zijn er in de loop der jaren door modelbouwers veel vaartuigen, van handels- en oorlogsschepen tot trekschuiten en uit heel Nederland afkomstige typisch streekgebonden boten op schaal nagebouwd. Waar de schrijver van dit artikel in zijn hart wel op gehoopt maar niet op gerekend had, was de ontdekking dat in het scheepvaartmuseum te Amsterdam een model van de bedoelde Leidsche Boeier aanwezig bleek te zijn. Nog completer werd het toen er door hem in het Gemeentearchief van Leiden een "Inventarislijst der goederen behorende tot de Stads Boeijer" werd gevonden.

Aan het begin van de 19^e eeuw wilde men deze stadsboeier van de hand doen en maakte daarvoor een lijst van goederen die bij de boeier konden

worden overgenomen. Voor geïnteresseerden is dit ongetwijfeld een heel aardige lijst, maar hij is te lang om in dit artikel te worden opgenomen. De lijst laat zien dat Jacob, die, zoals toen gebruikelijk was, pruimtabak bij zich had, deze ook in de boeier kon gebruiken, want naast een koperen pot in het secreet waren er ook twee quispedoren aanwezig.

Bij het zien van de stadsboeier op de foto kan men zich wel indenken dat een dergelijk schip met gewapende bemanning een diepe indruk moet hebben gemaakt op de armzalige Veense baggerlieden.

Roelofarendsveen in rep en roer

De arrestatie van Jacob de Jong was het gevolg van een voorval dat eerder dat jaar op 17 oktober plaats vond. Stomverbaasd keek de bevolking van Roelofarendsveen elkaar aan toen op zaterdag 17 oktober een gewapende Gerechtsbode uit Leiden bij de Herberg in Roelofarendsveen (de Vier Heemskinderen) een verordening aanplakte waarop door de Stad Leiden een verbod op baggeren in het Braassemermeer werd aangekondigd, op straffe van vijf en twintig gulden.

Dit kan niet waar zijn, zeiden burgers en gemeentebestuur in een daarop belegde vergadering, we hebben immers al jaren lang met een vergunning van het Hoogheemraadschap van Rijnland in de Braassem gebaggerd. Die van Leiden mogen dan wel het visrecht van het vronwater hebben, maar zij hebben geen rechten op de grond en zeker geen recht om hier in onze Possessie (= grondgebied) jurisdictie (=rechtsmacht) uit te oefenen.

Met deze uitspraak in de hand en de wetenschap het recht aan de kant van Roelofarendsveen te hebben, gaf gemeentesecretaris Pieter van Veen de bode van Alkemade opdracht om de aangeplakte verordening te verwijderen en raadde de bevolking aan om over te gaan tot de orde van de dag en het baggerwerk gewoon voort te zetten.

De doorgang van de baggerwerkzaamheden wordt vervolgens op de

Wanneer door de tijd de rooilijnen zijn opgeheven en de Braassem geheel beschikbaar komt voor de tuinbouw, wordt de baggerpraam uitgerust met het speciaal ontworpen sprietzeil. Handig en efficiënt. Het beeld op de foto is in die tijd (1910) zeer vertrouwd. Baggerman Leen Verschie vaart hier op de Oudewetering richting sluis

13^e november wel heel bruto verstoord en de turbatie (= beroering) die het verbod van 17 oktober teweeg had gebracht, is geen vergelijk met de commotie die de arrestatie van Jacob de Jong Jz. die dag veroorzaakt.

Veense Burger in de problemen

Omdat de Stad Leiden een bedenkelijke daad verrichtte door in het rechtsgebied van iemand anders verordeningen aan te plakken om haar vermeende gelijk te halen, onderneemt de Municipaliteit (= gemeenteraad) van Alkemade stappen om dit aan te vechten. Het wordt uiteindelijk een langlopende zaak. Alkemade pakt als eerste het onwettig aanplakken van de verordening tegen het baggeren in het Braassemmeer aan. Het gemeentebestuur laat advocaat Schepman op 5 november 1795 een brief naar Leiden verzenden met het verzoek deze daad als niet gedaan te beschouwen en in het vervolg geen rechtsmacht meer uit te oefenen binnen de grenzen van de gemeente Alkemade. Als er binnen acht dagen geen antwoord op deze brief is ontvangen, worden er gerechtelijke stappen in het vooruitzicht gesteld. Als antwoord volgt geen brief, maar de arrestatie van een willekeurige baggerman op het grondgebied dat onder de rechtsmacht van de gemeente Alkemade valt. Dit is een gebeurtenis die niemand in Roelofarendsveen echt verwacht heeft. Wat nu te doen?

Twee dagen later, op zondag 15 november, komt de raad bijeen om zich te beraden of zij deze turbatie (= beroering) op het grondgebied van Alkemade stilzwijgend moet laten passeren of dat zij voor de rechten van de burgers moet opkomen. Men kiest voor het laatste. De vertegenwoordigers van de gemeenteraad en burgerij besluiten om, alvorens in een rechtsprocedure te treden met de stad Leiden, de stemgerechtigden en ingelanden van Roelofarendsveen op te roepen om hun goedkeuring hierover uit te spreken. Hierop wordt een commissie benoemd om de zaak te begeleiden en advocaat Schepman wordt verzocht hierin de gemeenteraad en burgerij te adviseren en conform dit advies te handelen. Snelheid is geboden want Jacob de Jong zit immers nog steeds gevangen onder het gemeentehuis van de stad Leiden.

Weer twee dagen later, op 17 november, rapporteert de commissie aan de vergadering het advies van advocaat Schepman. Deze stelt een goedkope manier van procederen voor, die uiteindelijk toch tot het gewenste resultaat zal leiden. De vergadering gaat hiermee akkoord en dit besluit wordt Schepman toegezonden.

De huisvrouw van Jacob de Jong, bij de vergadering aanwezig, verzoekt de gemeenteraad zich de zaak van haar man aan te trekken en te zorgen dat hij zo snel mogelijk uit arrest ontslagen wordt. Ze moet nog even geduld hebben want uit de processtukken is op te maken dat Jacob de Jong pas na 31 dagen gevangenschap op 14 december 1795 is vrijgekomen.

De procedure zet zich voort

Enkele maanden later, op 23 maart 1796, behandelt de gemeenteraad het advies van advocaat Schepman. Deze heeft intussen veel lectuur betreffende dergelijke zaken gelezen en heeft zodoende veel aanvullende gegevens uit het verleden verzameld om in een proces als repliek te dienen en de argumenten van Leiden als onwaar te kunnen afwijzen. Als antwoord hierop wordt deze brief samengesteld:

Medeburger!

Het schijnt vrij klaar dat aan de Stad Leijden eerst in pagt en daarna in Eigendom is gegeven de visscherije van het zoogenaamde Vroon, gelegen tusschen Leijden en Haarlem. Dan dit bewijst mijns bedunkens weijnig dat de Braassemermeer daar onder behoord, als zijnde niet gelegen tusschen Leijden en Haarlem, maar tuschen Haarlem en Gouda, en die van Leijden zoude dus art. 53 met evenveel recht hebben kunnen zeggen "en alzoo speciaal mede van den Rhijn, als daar onder behoorende".

Zeker zijn zij in de possessie (= bezit) der visscherij en dit wil men hun ook niet betwisten, maar bewijst dit dat zij grondeijgenars zijn? Van waar dan dat Hoog Heemraaden van Rhijnland aan Ambagtsbewaarders van Alkemade op hun verzoek verleend hebben consent om in Meeren, Poelen en Waateren onder Alkemade te baggeren, indien Alkemade geene Jurisdicctie in de Meer en dit alleen aan Leijden als Eijgenaresse van het Vroon behoorde?

Leijden heeft wel een Handvest bekomen waar-bij verboden wordt in het voorsz. Vroon te visschen en daartegen Keure te maaken, dog bij dat handvest wordt immers aan Leijden niet afgestaan het recht om Keuren tegen het baggeren te maaken.

Zo wordt in deze brief van vijf pagina's op tal van punten in het voordeel van Alkemade gewezen. Dat Leiden beweert, volgens een notulen van 19 januari 1736 van het ambacht Alkemade, jaarlijks uit hoofde van het baggeren in het Braassemermeer geld ontvangen te hebben, is ook

De baggerbeugel is snel verleden tijd als er rond 1946 door de plaatselijke veiling een baggermachine wordt ingezet, waamee binnen enkele decennia een einde komt aan een eeuwenlange baggergeschiedenis op het Braassemermeer. De foto is genomen op de Oostmeer. Rechts Toon van Velzen als toezichthouder.

een misvatting. Een bedrag van vijftig daalders, die éénmalig betaald zou zijn over het jaar 1736, is nooit vanuit het ambacht Alkemade zelf betaald. *Waarom, zo gaat de brief verder, hebben zij vóór den jaare 1736, en wel dadelijk nadat zij den eigendom der Visscherij verkregen hebben, het baggeren niet verboden, waarom die van Roelof Arendsveen ongestoord op het door hun verkregen Consent van Rhijnland laten baggeren?*

Maar neen, men heeft dit niet gedaan, want die van Leijden, zij waren onbevoegd en hebben zij iets gedaan waartegen die van Alkemade (schoon benadeeld) niet verzet hebben, dan wordt het eenmaal tijd dat die wederrechtelijke daad van Leijden gebeterd wordt, wierden zij benadeeld door het baggeren in hunne Visscherij, dan moesten zij zig deswegen bij het Hoog Heemraadschap van Rhijnland, die daartegen bij Keure kon voorzien, geadresseerd hebben.

De brief besluit met de opmerking:

dat die van Alkemade op een evengoed fundament die van Leijden hadden kunnen verbieden bij het loopen met vaartuijgen vanuit Leijden de Kaden langs het zoogenaamde Vroon te betreden.

Tot zover Gerard van der Meer

Hoe zal dit gestoei tussen twee gemeentebesturen, waar een eenvoudige burger het slachtoffer van is geworden, aflopen? In de volgende de Alkadders leest u de ontknoping.
